

MORALIZMI FETAR DHE PËRJASHTIMI SHOQËROR NË
ROMANIN *MARTA AJALA* [*L'ESCLUSA*] TË SHKRIMTARIT
ITALIAN LUIGI PIRANDELLO

Doktorante Serxha (Kolaj) Gjinaj

Departamenti i Gjuhës Italiane

Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës

E-mail: serxha.kolaj.fgjhdr@unitir.edu.al

PËRMBLEDHJE

Pas leximit dhe studimit të romanit *L'esclusa* të Luigi Pirandello-s, bëhet e qartë pse autori e ka titulluar veprën *E përjashtuara*: Marta, protagonistja, refuzohet nga shoqëria në çdo nivel, madje edhe nga institucioni i kishës, i cili teorikisht përfaqëson mëshirën, faljen dhe paqen shpirtërore. Për këtë arsye, ky studim analizon rolin e kishës dhe të rrëfyestores në roman, duke i parë jo thjesht si hapësira fetare, por si mekanizma të kontrollit dhe gjykimit shoqëror. Analiza tregon se institucioni i kishës luan një rol krejt tjetër, atë të hipokrizisë, duke ushqyer dhe legjitimuar paragjykimin kolektiv, dhe duke e shndërruar kishën nga vend shpëtimi në një mjet përjashtimi. Si hapësirë fizike dhe simbolike, ajo nuk shërben vetëm si sfond narrativ, por si një autoritet që ndikon drejtpërdrejt në fatin e individit dhe në izolimin e Martës. Megjithatë, lind një pyetje thelbësore: nëse kisha përfaqëson gjykimin kolektiv dhe përjashtimin, përse Pirandello zgjedh pikërisht kambanat e saj për të artikuluar një thirrje për ndryshim kolektiv?

Fjalët çelës: godina fetare, hipokrizi, paragjykim, përjashtim.

ABSTRACT

After reading and studying the novel *L'esclusa* by Luigi Pirandello, it becomes clear why the author titled the work "*The Outcast*": Marta, the protagonist, is rejected by society at every level, including by the institution of the Church, which theoretically represents mercy, forgiveness, and spiritual peace. For this reason, this study analyzes the role of the Church and the confessional in the novel, considering them not merely as religious spaces, but as mechanisms of social control and judgment. The analysis demonstrates that the Church assumes a markedly different role - that of hypocrisy - by nurturing and legitimizing collective prejudice and by transforming itself from a place of salvation into a tool of exclusion. As both a physical and symbolic space, the Church does not serve merely as a narrative backdrop, but as an authority that directly influences the fate of the individual and reinforces Marta's isolation. However, a fundamental question arises: if the Church represents collective judgment and exclusion, why does Pirandello choose its bells as the medium through which to articulate a call for collective change?

Keywords: religious buildings, hypocrisy, prejudice, exclusion.

Hyrje

*Marta Ajala*¹ [*L'esclusa*]² është romani i parë i autorit italian Luigi Pirandello³, i publikuar në 1901. Edhe pse ka më shumë se një shekull, tematika që trajton është mjaft aktuale edhe sot e kësaj dite. Hipokrizia e një shoqërie fanatike dhe paragjykimet në të cilat jeton një grua siçiliane në shekullin XIX, janë elementë që kanë fuqinë të shkatërrojnë jetën e një individi, ky është edhe rasti i Martës. Me shumë mundësi Pirandello mund të jetë ndikuar nga kronika e kohës, pasi në Siçili mund të vrisje të dashurin e gruas për të mbrojtur nderin, dhe kishte rrethana lehtësuese dënimi, pasi tradhtia bashkëshortore konsiderohej një njollë morale dhe shoqërore. Përmes hulumtimeve dhe studimeve të përqendruara tek hapësirat fizike, kryesisht ato fetare, autori i paraqet në roman, jo vetëm si sfond i ngjarjeve, por si elemente thelbësore në përcaktimin e fatit të personazheve si edhe ndikimin që këto institucione kanë pasur në jetën e tyre. Ambientet e ndryshme si: qyteza, kisha, rrëfyestorja, sheshi marrin një funksion simbolik dhe moral, duke reflektuar paragjykimin dhe dhunën e heshtur ndaj individit që devijon nga normat e masës. Përpjekjet e Martës drejt emancipimit profesional dhe moral, në një shoqëri si ajo e Siçilisë në shekullin XIX, të cilat janë thellësisht të prapambetura dhe patriarkale, duket që dështojnë. Ky artikull synon të analizojë rolin e institucioneve fetare në romanin *Marta Ajala*, duke u ndalur veçanërisht tek funksioni i Kishës, rrëfyestores, kambanave të kishës dhe festës fetare në sheshin e kishës. Nëpërmjet këtyre hapësirave Pirandello vë në pah krizën morale të shoqërisë italiane dhe përplasjen mes ndërgjegjes individuale dhe gjykimit kolektiv, duke e shndërruar historinë e Martës në një reflektim mbi dinjitetin, të vërtetën dhe lirinë e njeriut.

Kriza e besimit në romanin *Marta Ajala*

Botimi i romanit *Marta Ajala* ka kaluar nëpër një kalvar të gjatë krijimi dhe

- 1 Romani është përkthyer në gjuhën shqipe nga Zija Vukaj me titullin: *Marta Ajala* dhe poshtë titullit në kopertinë shkruhet: *Një grua që e ndjen veten të braktisur nga shoqëria në të cilën jeton*, shtëpia botuese ELITE, Tiranë 1999.
- 2 Ngjarja përqendrohet në historinë e Martës, e cila dëbohet nga shtëpia prej bashkëshortit të saj, Roko Pentàgora, nën akuzën për tradhti bashkëshortore, pasi ai gjen një letër të shkruar nga Gregorio Alvignani. Edhe pse Marta nuk ka kryer asnjë akt tradhtie, dënimi ndaj saj është i menjëhershëm dhe unanim: e gjithë bashkësia e shpall fajtorë. Përballë stigmatizimit publik dhe rrënimit ekonomik që godet familjen e saj, Marta ruan një qëndrim të palëkundur, duke pohuar me vendosmëri pafajësinë e vet.
- 3 Luigi Pirandello lindi më 28.06.1867 në Agrigento, Itali, dhe vdiq më 10.12.1936 në Romë. Pirandello ishte shkrimtar, dramaturg dhe poet italian. Romani i tij i parë është *Marta Ajala*, i botuar në 1901, por u bë i njohur me romanin *Il fu Mattia Pascal*. Pirandello studioi letërsi në Palermo e Romë dhe u diplomua në Gjermani në vitin 1891.

rishkrimesh të njëpasnjëshme, nga viti 1893 deri më 1927. Fillimisht, Pirandello kishte menduar ta titullonte veprën *L'infedele*, e më pas *Destinati*, por shpejt këto tituj u zëvendësuan me titullin *Marta Ajala*, pasi asnjëri nuk i pëlqente autorit. Përfundimisht, romani u botua me titullin *L'esclusa* në vitin 1901 në gazetën *La Tribuna*. Botimi i dytë u realizua në vitin 1908 nga shtëpia botuese Treves në Milano, ndërsa botimi i tretë, pas nëntëmbëdhjetë vjetësh, u publikua në Firence nga Bemporad. Ajo që bie veçanërisht në sy janë ndryshimet thelbësore në strukturën narrative dhe në trajtimin tematik të veprës ndërmjet botimeve të ndryshme. Për shembull, në edicionin e dytë Pirandello shton elementin e errësirës, të shprehur përmes termit *il buio*, i përdorur me synimin për të pasqyruar “errësirën e ekzistencës”. Ky element kontribuon në forcimin e dimensionit dramatik dhe ekzistencial të romanit, duke zhvendosur theksin narrativ nga ngjarja e jashtme drejt përjetimit të brendshëm të personazheve. Në të njëjtën linjë ndërhyrjesh domethënëse, në edicionin e dytë qëndron edhe mohimi i së drejtës së rrëfimit në kishë për Martën. Këshilla e priftit që ajo të kthehet vetëm pas një pendese më të thellë, duke e larguar Martën pa u rrëfyer, e përjashton atë jo vetëm nga komuniteti shoqëror, por edhe nga hapësira shpirtërore, e cila deri në atë moment përfaqësonte një mundësi shprese dhe shpëtimi. Si pasojë, besimi humbet funksionin e tij si burim ngushëllimi dhe mbështetjeje morale për personazhin. Nuk është rastësi që, në botimet pasuese, autori heq frazën “Zoti nuk dëshironte të hynte tek ajo”, duke zbutur kështu tonin e refuzimit absolut dhe duke rikonfiguruar raportin ndërmjet Martës dhe dimensionit fetar. Me eliminimin e kësaj shprehjeje, Pirandello paraqet një Martë më të vetëdijshme për pafajësinë e saj dhe më të gatshme për të luftuar për drejtësinë që i mohohet. Gjatë pritjes për t’u rrëfyer, Marta analizon gjendjen e saj dhe arrin gradualisht në vetëdijen se nuk ka nevojë për rrëfim, pasi nuk ndjen faj. Vendimi për t’u larguar pa u rrëfyer përbën një akt rebelimi ndaj imponimeve shoqërore dhe fetare, duke vënë në plan të parë temat e kërkimit të identitetit dhe të autonomisë personale. Imazhi i të moshuarës që lutet në kishë simbolizon nevojën universale të njeriut për besim, ndërsa largimi i Martës nga kisha pa u rrëfyer dëshmon distancimin e saj nga ky dimension. Në këtë kontekst, përforcohet zgjedhja e saj për të jetuar pa Zot dhe pa besim, duke e paraqitur personazhin si më të fortë dhe të vendosur për të kapërcyer përjashtimin e saj përmes forcave të veta, e jo përmes ndërmjetësimit fetar. Ky aspekt nënvizon një proces emancipimi moral që lind nga vetëdija dhe rezistenca individuale, si dhe sugjeron një formë të heshtur solidariteti femëror përballë normave shtypëse shoqërore.

Topografia e paragjykimit në romanin *Marta Ajala*

Romani *Marta Ajala* zhvillohet në dy ambiente kryesore. Pjesa e parë e romanit vendoset në një qytezë anonime, ndërsa pjesa e dytë në Palermo, i cili përmendet që në fillim të veprës, duke i paraprirë ngjarjeve që do të zhvillohen më vonë. Sa i përket ambientit të pjesës së parë të romanit, është e pamundur të ndiqet një itinerar i saktë hapësinor, pasi autori tregohet i kujdesshëm të mos përmendë jo vetëm emrin e qytetit, por as emrat e godinave të ndryshme, në mënyrë që të shmangë çdo aludim topografik. Megjithatë, është e vështirë të mendohet se Pirandello do ta ambientonte romanin e tij të parë në një vend tjetër përveç Sicilisë, konkretisht në kryeqytetin e saj, Palermo. Kjo lidhet edhe me faktin se kemi të bëjmë me një roman realist, ku ngjarjet dhe hapësirat priren të jenë të besueshme dhe të lidhura ngushtë me realitetin shoqëror të kohës. Siç u përmend më lart, Pirandello shmang çdo tregues të drejtpërdrejtë gjeografik, edhe pse godinat ku zhvillohet ngjarja në pjesën e parë janë jo vetëm të rëndësishme, por thelbësore për rrjedhën narrative. Një shembull domethënës është kisha, një hapësirë fizike që përmendet shpesh në roman dhe që luan një rol vendimtar në procesin e përjashtimit të Martës nga shoqëria. Në parim, kisha duhet të përfaqësojë mëshirën dhe pranimin. Megjithatë, në roman, kisha e percepton Martën si mëkatore dhe kontribuon në stigmatizimin e saj shoqëror, pasi vetë prania e saj në kishë interpretohet si shenjë pendese për një faj të supozuar. Në këtë mënyrë, ambienti fizik nuk paraqitet si një hapësirë reale e identifikueshme, por merr kryesisht një funksion simbolik. Ambientet e hapura përfshijnë rrugën, sheshin dhe qytezën, ndërsa ambientet e mbyllura përfshijnë kishën, rrëfyestoren dhe kolegjin. Paradoksalisht, liria e individit verifikohet vetëm brenda një ambienti të mbyllur, duke përforcuar tensionin ndërmjet kontrollit shoqëror dhe autonomisë personale. Kisha nuk mund të konsiderohet plotësisht si një hapësirë e mëshirës dhe pranimi, pasi janë vetë njerëzit ata që etiketojnë individin si mëkatar ose jo. Vepra paraqet një sfond tipik të letërsisë veriste, ku Pirandello, si gjithmonë, trajton tematika sociale dhe ekzistenciale. Sjellja e individit ndërtohet mbi parimin “çfarë do të mendojnë të tjerët”, ndërsa frika nga skandali dhe paragjykimet shndërrohen në boshtin qendror të jetës shoqërore. Marta përjeton katër përjashtime themelore në jetën e saj, të cilat cenojnë drejtpërdrejt identitetin dhe dinjitetin e individit:

1. Nga familja: i ati i Martës vendos të mos e shohë më Martën deri në vdekje. Nga një baba pritët mbrojtje ndaj armiqësive të botës, por edhe ai rezulton të jetë skllav i paragjykimeve shoqërore.
2. Nga qyteza: e cila, e mbështetur në thashetheme dhe gjykime kolektive, e konsideron Martën fajtores për një tradhti të supozuar.
3. Nga kolegji: pavarësisht se fiton konkursin për mësimdhënie falë

meritave personale, Marta përjashtohet me arsyetimin se një individ me një “njollë morale” nuk mund të edukojë brezin e ri.

4. Nga kisha: frekuentimi i kishës shihet më tepër si një akt pendese publike sesa si shprehje e një besimi të lirë, gjë që e bën Martën të mos kthehet më kurrë aty.

Pas gjithë përjashtimeve që pëson Marta, lind një pyetje thelbësore: si është e mundur që edhe Kisha, institucioni që predikon mëshirë dhe drejtësi, të mos e pranojë atë? Në roman, kisha është mjaft e pranishme dhe fillimisht krijon iluzionin se mund të jetë një vend prehjeje dhe drejtësie për Martën. Megjithatë, kjo shpresë rezulton e rreme, sepse as aty ajo nuk pranohet për atë që është. Përtej figurave familjare, si të nënës dhe motrës, pranë Martës qëndron Ana Veronika, një tjetër grua e marginalizuar, e cila luan një rol të rëndësishëm në afrimin e saj me Kishën. Me shtysën e Ana Veronikës, pas padrejtësisë që i bëhet, Marta nis ta frekuentojë Kishën me shpresën se do të pranohet pavarësisht akuzave dhe përjashtimit shoqëror. Ajo nuk kërkon falje për një mëkat që nuk e njeh si të tillë, por kërkon njohjen e dinjitetit të saj si individ. Në realitet, frekuentimi i kishës nga Marta interpretohet ndryshe nga komuniteti: *“Njerëzit, tani, duke e parë aty në kishë, të përlurur dhe të gjunjësuar, nuk do të kishin supozuar se ajo e kishte pranuar si të drejtë dënimin dhe se gjunjëzohej para Zotit për të kërkuar ngushëllim dhe strehë, sepse nuk ia njihte më vetes të drejtën për t’u ngritur në këmbë me ballin lart përpara njerëzve?”*⁴ Ky fragment tregon qartë se Marta humbet jo vetëm të drejtën për t’u mbrojtur, por edhe mundësinë për të qëndruar “me ballin lart” përpara të tjerëve. Në këtë mënyrë, Kisha shndërrohet në një hapësirë gjykimi, ajo shfaqet si një hapësirë e mbushur me hipokrizi, ku morali shoqëror mbizotëron mbi mëshirën fetare. Janë njerëzit, dhe jo Zoti, ata që vendosin se kush është mëkatar dhe kush jo. Sa i përket hapësirës fizike, mund të thuhet se nuk ekziston asnjë vend që ta pranojë plotësisht Martën.

Rrëfyestorja

Rolin e vërtetë të ambientit të mbyllur e merr rrëfyestorja, e vetmja hapësirë ku e vërteta mund të shprehet pa kompromis, duke u bërë një vend për shprehjen e lirë të individit, edhe pse jo absolut, pasi njeriu ndodhet në praninë e një individi tjetër, si prifti. Kështu, Marta nuk ka asgjë për të cilën të pendohet; për këtë arsye, ajo refuzon të shkojë në rrëfyestore, duke u larguar pa u rrëfyer, e bindur se nuk ka nevojë për atë besim sipas moralit të përbashkët. Refuzimi i saj përbën një akt të qartë vetëdijeje dhe rezistence morale. Marta percepton hipokrizinë e këtij vendi të shenjtë, i cili, në vend që të ofrojë dritë dhe paqe shpirtërore, riprodhon

4 PIRANDELLO, L., (1919) *L’esclusa*, Milano, Fratelli Treves, fq 84

mekanizmat e përjashtimit dhe fajësimit “... e kishte lënë veten të bindej nga Ana që të vinte në kishë për t’u rrëfyer; por për veten e saj, për të marrë dritë dhe paqe nga Zoti. Po çfarë do t’i thoshte, pak më vonë, atij rrëfimtari të moshuar? Për çfarë duhej të pendohej? Çfarë kishte bërë, çfarë mëkati kishte kryer që të meritonte të gjitha ato ndëshkime, ato vuajtje, dhe turpin, fatkeqësinë e babait dhe të djalit, zinë e përhershme në shtëpi, dhe ndoshta varfërinë, nesër? Të akuzohej? Të pendohej?”⁵ Në këtë perspektivë, aspirata për një botë më fisnike dhe më të përqendruar te vlerat shpirtërore duket e largët dhe e paarritshme.

Festa e Kozimos dhe Damianos në sheshin e kishës

Festa e shenjtoreve Kozimo dhe Damiano është një rast i rëndësishëm bashkimi për besimtarët, të cilët ecin në një kortezh pas dy ikonave të shenjtoreve. Megjithatë, në roman pikërisht ky moment kthehet në çastin kulmant të ngjarjes. Ky kortezh zhvillohet në sheshin e kishës së një qyteti të madh, emri i të cilit mbetet i pathënë. Populli, me ferkolon në krahë, papritmas shfaq sjellje demoniake; turma ecën përpara mes shtyrjeve, në një drejtim të paditur, me një sjellje shtazore, të pushtuar nga deliri mistik. Turma zhvendoset nga një lagje buzë detit (emri i së cilës nuk dihet) drejt pjesës së lartë, ku ndodhet kisha e shenjtoreve mbrojtës. Përgjatë sheshit të kishës regjistrohet një marrëdhënie mes pjesës së poshtme të popullsisë dhe ballkoneve sipër, të cilat janë të mbipopulluara, ku gratë hidhnin nga dritaret bukë të zezë dhe mbajtësit e ferkolos deheshin me shishe vere. Në këtë pikë, turma bëhet armiku i Martës, duke marrë rolin e gjykuesit të Zotit, dhe shkon në drejtim të saj bashkë me shenjtoret. Turma ndalet përpara ballkonit të

Martës, duke përplasur kokat e shenjtorëve; ky veprim nënkuptohet si dëshira e Zotit për të përjashtuar mëkatarët që nuk janë penduar. Vetëm mjeshtëria e shkrimtarit siçilian arrin të krijojë mizorinë e këtij akti dhe ta bëjë Martën të duket, në sytë e të gjithëve, si e braktisura e Zotit. Jo rastësisht, Pirandello vendos të paraqesë figurën e *Ecce Homo*-s pranë shtratit të Martës, ku paraqitet Jezu Krishti i vuajtur, me kurorë gjembash, i poshtëruar nga një turmë që pranon akuza të përgjithshme kundër tij, vetëm për ta kryqëzuar. René Girard thotë se: “*Vetëm Ungjijtë janë në gjendje të dëshmojnë se viktimat është një pre sakrifikimi, duke i njohur pafajësinë Krishtit. Megjithatë, në atë kortezh shenjtorësh nuk ka dhembshuri ungjillore dhe asnjë drejtësi hyjnore, përveç dëshirës njerëzore për hakmarrje*”.⁶ Kjo lloj shfaqje fetare shndërrohet në një sjellje instinktive dhe primitive të turmës, e cila shkatërron shpirtërisht individin e konsideruar të huaj nga shoqëria. Veprimi i lirë i njeriut nuk ekziston realisht; ai duhet të kontrollohet dhe të frenohet, sepse çdo ndryshim perceptohet si i ndaluar.

Funksioni i këmbanës së kishës

Gjatë festës së shenjtorëve Kozima dhe Damian, turma shfrenohet duke shfaqur sjellje të dhunshme dhe të egra, ndërsa gjatë kohës në sfond dëgjohet në mënyrë të pandërprerë zhurma e kambanave të kishës. Në çastin e trazimit maksimal të turmës, kambanat bien me forcë maksimale duke krijuar një ndjesi sikur kambanat e kishave hyjnë në një garë të ndërsjellë, ku ato të kishave poshtë duket sikur i përgjigjen kishave lart: “*Kambanat lart binin me të gjitha fuqitë mbi atë gjallëri, dhe kambanat e kishave të tjera përgjigjeshin në largësi. Papritur, e gjithë turma u trazua, u shty e shtypur nga mijëra forca të kundërta, pa u kushtuar vëmendje përplasjeve, mavijosjeve, mbytjes, vetëm për të parë. - Ja ai! Ja ai! Po del! Gratë qanin me ngashërim, shumë mallkonin të tërbuar, duke u përpjekur me zemërim të çliroheshin nga turma që ua pengonte shikimin; të gjithë bërtisnin të pushtuar nga deliriumi. Dhe kambanat binin pareshtur, sikur të ishin çmendur nga britmat e turmës.*”⁷ Ky fenomen ilustron jo vetëm intensitetin e ngjarjes, por edhe ndikimin psikologjik dhe dramatik që tingulli i kambanave ushtron mbi individët e përfshirë në turmë.

Simbolika e kambanave në veprat pirandeliane ka një rëndësi të theksuar shoqërore dhe narrative. Zhurma e tyre përfaqëson një lloj thirrjeje të jetës kolektive, duke sinjalizuar ritmet dhe mekanizmat e shoqërisë, të cilat individët nuk mund t'i injorojnë, pavarësisht izolimit ose përjashtimit të këtyre individëve. Kambanat simbolizojnë një mundësi zgjimi moral dhe një kthesë kolektive të

6 SCHEPIS, M.F., *Dietro la maschera dell'ordine. Innocenza, colpa e sacrificio ne L'esclusa di Luigi Pirandello* (2018), Cosmopolis, fq. 5

7 PIRANDELLO, L. (1919) *L'esclusa*, Milano, Fratelli Treves, fq 97-98.

shoqërisë, duke lënë hapësirë për reflektim mbi hipokrizinë shoqërore dhe nevojën për rishikim të normave morale. Në romanin *Marta Ajala*, tingulli i kambanave shënon çastet e para të rifillimit të jetës sociale pas trazimit, duke krijuar një lidhje mes ngjarjes së turmës dhe rifillimit të rutinës së përditshme, ndërsa vështrimi i personazheve të izoluar, si vështrimi Françesko Ajala pas një nate pa gjumë, shikon rifillimin e jetës shoqërore, nga e cila me vendimin e vet është vetëpërgjashtuar, ky moment thekson kontrastin mes jetës kolektive dhe përjetimit individual. Në një kontekst më të gjerë, Pirandello përdor zhurmën e kambanave edhe në romanin *Një, asnjë dhe njëqindmijë* [*Uno, nessuno e centomila*], ku protagonistin lë pas qytetit dhe tingulli i kambanave duket sikur po e thërret për herë të fundit. “*Jashtë, dita... puna... Punëtorët, të ulur njëri pranë tjetrit në trotuar, presin që të hapet porta e fabrikës së lëkurës. Ja, bie kambana, hyjnë, dy nga dy, tre nga tre, të gëzuar ose të heshtur, me një trastë të vogël nën sqetull.*”⁸ Pirandello zgjedh pikërisht tingullin e kambanave të kishave për ti bërë thirrje shoqërisë, sepse kambanat bien për të gjithë dhe le të themi, nuk është një zë individual, por një zë kolektiv.

Filozofia e fenerit të vogël

Filozofia e fenerit të vogël [*Lanterninosofia*] është një shpikje letrare dhe filozofike e Luigi Pirandello-s, me të cilën autori nënkupton se çdo njeri ecën në errësirën e jetës me “fanarin” e tij të vogël; pra, janë bindjet personale ato që i japin dritë dhe kuptim jetës së secilit individ. Ky term i cili shpreh relativizmin e së vërtetës dhe subjektivitetin e perceptimit njerëzor, përdoret për herë të parë në romanin *I ndjeri Matia Paskal* [*Il fu Mattia Pascal*], megjithatë ai shfaqet edhe në romanin *Marta Ajala*. Filozofia e fenerit të vogël aludon në përdorimin e dritës sipas teorisë së Blumerit (1969)⁹, sipas së cilës njerëzit veprojnë në bazë të kuptimeve që gjërat kanë për ta. Në këtë kontekst, drita simbolizon të vërtetën. Marta shkon në kishë në mëngjes, pra gjatë ditës, dhe rrezet e diellit që depërtojnë në ambientin e kishës simbolizojnë, para së gjithash, të vërtetën e Martës dhe pastërtinë morale që ajo mbart gjatë gjithë historisë. Njëkohësisht, ato përfaqësojnë shpresën dhe ekzistencën e Zotit. Shpresa është elementi që e mbështet Martën në kohët e errëta të jetës së saj, të shkaktuara nga veprat e djallit, si gënjeshttrat, shpifjet dhe xhelozitë. Këtë dimension shpirtëror e përforcon edhe fragmenti i mëposhtëm: “*E palodhur, Ana Veronika, pas kaq shumë netësh pa gjumë, i sillte tani çdo mëngjes të sëmurës në rikuperim figura të vogla aromatike shenjtorësh, të rrethuara me letër të shpuar, të zbukuruar me pika ari, me*

8 Po aty, fq 39

9 ROMANIA, V. *Dalle variabili alla sociologia lirica: percorsi metodologici da Blumer ad Abbott* (2017), fq 201.

aureola të arta. - Ja, - thoshte, - brenda zarfit, nën jastëk: do të të shërojnë; janë të bekuara.”¹⁰ Përsa i përket errësirës, ajo simbolizon vdekjen dhe dëshpërimin, ndërsa hija simbolizon trishtimin që pritet të vijë pas fatkeqësive, ndërsa drita aludon butësinë. Për shembull babai i Martës vdes në një dhomë të vetmuar në mes të errësirës, gjë që tregon mungesë ngrohtësie dhe lidhjeje familjare, ndërsa drita simbolizon lidhjet empatike përmes të cilave çdo problem mund të zgjidhet.

Përfundime

Narrativa e romanit *Marta Ajala* paraqet një reflektim kritik mbi të gjithë mekanizmat e përjashtimit shoqëror. Hapësirat fetare dhe ritualet publike, në vend që të mbrojnë individin, shpesh legjitimojnë paragjykimin dhe dhunën morale, duke penguar çdo formë vetërealizimi të individit. Feja në roman ka një rol ambivalent, pasi për personazhe si Maria (motra e Martës) dhe Ana Veronika simbolizon ende shpëtimin dhe shpresën, ndërsa për Martën përfaqëson hipokrizinë shoqërore dhe konformizmin. Ngjarja e festës së shenjtoreve Kozimo dhe Damiano nxjerr në pah transformimin e fesë në instrument të dhunës kolektive, ku turma merr rolin e gjykatësit hyjnor. Në këtë kuadër, *Marta Ajala* paraqitet si një vepër që denoncon hipokrizinë e shoqërisë veriste dhe problematizon raportin midis individit dhe institucioneve. Pirandello e shndërron historinë e Martës në një paradigmë të kërkimit të dinjitetit dhe të lirisë morale përballë gjykimit kolektiv.

BIBLIOGRAFIA

- AGIS, D. (2014), «Ruoli svolti da Marta nell'Esclusa di Luigi Pirandello: Una donna forte o una donna debole?» *GRIN*.
- BONGHI, G. (8 Maggio 2025). «Introduzione a “L’esclusa”». *Pirandello Web*.
- COLLEVECCHIO, M. (2023). «Dalla parte di Marta: L’esclusa attraverso il paesaggio.» *Atti del XXVI Congresso dell'ADI*.
- GERMINI, S. (12 Maggio 2025). «L’esclusa»: La lotta di Marta Ajala contro il fango.» *PirandelloWeb*.
- GIUFFRIDA, M. (2023), «L’ esclusa, Pirandello, Appunti di Filologia.» *docsity*.
- GIURDANELLA, L. (2024), «L’esclusa; Il tentativo di affermazione di Marta .» *Percorso Didattico*.
- GRASSO, A. (2016), «Analisi de «L’esclusa»: i pregiudizi della società secondo Pirandello.» *PirandelloWeb*.
- GROSSI, L., RUSSO, R. (2024), «La crisi della coppia nel romanzo L’esclusa di Pirandello: la letteratura come consapevolezza di sé.» *Annali online della Didattica e*

10 PIRANDELLO, L. (1919) *L’esclusa*, Milano, Fratelli Treves, fq 71

della Formazione Docente.

PALMA, L. (2021), «Tra pregiudizio e paradosso: la figura di Marta Ajala ne L'esclusa di Pirandello.» *Atti del XXIV Congresso dell'ADI.*

PIRANDELLO, L. (1919), «L'esclusa.» (Fratelli Treves).

RAMPINO, I. (2019), «A proposito de «L'esclusa», di Luigi Pirandello.» *PirandelloWeb.*

ROMANIA, V. (2017), «Dalle variabili alla sociologia lirica: percorsi metodologici da Blumer ad Abbott.» *Sociologia italiana*, n. 10.

SABBATINO, M. (2017), «Il delirio mistico della folla nell'«Esclusa» di Pirandello.» *PirandelloWeb.*

SANGUINATTI, G. (2019), «Il mondo assurdo dell'Esclusa.» *XXIII Congresso dell'ADI.*

SAVINI, S. (2019), «“L'esclusa”, gli esclusi – Breve analisi del romanzo.» *PirandelloWeb.*

SCHEPIS, M. F. (2022), «Dietro la maschera dell'ordine. Innocenza, colpa e sacrificio ne L'esclusa di Pirandello.» *COSMOPOLIS.*